

ақындық поэзиядағы кезеңдер жалғастығының үздіксіз қозғалысы туралы пікірі – методологиялық бағдарлы маңызы анық бағалау:

“... Манап Көкенов, Қалихан Алтынбаев, Көкен Шәкенов, Әселхан Қалыбекова, Әсия Беркенова, Қонысбай Әбілев, Шынболат Ділдебаев, Жадыра Құтжанова сияқты халық таланттарының жаңа бір тобы шығып, айтыстың аруағын көтерді. 80-90 – жылдарда бұл тізімді Аманжол Әлтаев, Мұхамеджан Тазабеков, Мэлс Қосымбаев, Серік Құсанбаев, Бекарыс Шойбеков, Дәулеткерей Кәпұлы, Ақмарал Леубаева, Кәрима Оралова, Әзімбек Жанқұлиев, Айтақын Бұлғақов, Айнұр Тұрсынбаева, Оразалы Досбосынов тағы басқалар толықтырды. Осылардың таланты мен өнерінің арқасында қазіргі айтыс шын мағынасындағы халықтық өнерге айналды. Ол өзінің әуелде шыққан кезіндегі мағынасына ие болды” [6,3].

Қорытынды. Бұл – қазіргі және болашақтағы ақындық өнер дәстүрі дамуы мен жалғасуы жүйесін сараптаған нағыз ұлт өнері қамқоршысының пікірі. Ақындар айтыстарындағы суырып салма (импровизация) дәстүрін жетілдіруді, юморлық-сатиралық сыншылдықты, әлеуметтік-азаматтық сарындылықты дамытуды, сол арқылы қазіргі және болашақтағы ғылыми-техникалық дамудың озық инновациялық-технологиялық жетістіктерімен жетіле өркендеуіне жол ашатыны анық.

Қазіргі ақындық поэзиядағы дәстүр жалғастығы және жаңашылдық – ұлттық сөз өнері дамуының өркеніеттегі даралығын жан-жақты танытатын ерекшеліктердің бірі.

Халқымыздың сөз өнері шығармаларын көркемдік ойлау дүниетанымы заңдылығымен шынайы қабылдауы, сол арқылы адамгершілік-имандылық қасиеттердің ұрпақтар санасында орнығуы, тіліміздің, дініміздің сақталуы – мәселелерінің дәстүрлі ақындық поэзияның эстетикалық-психологиялық ықпалы арқылы жүзеге асып келе жатқаны тарихи ақиқат.

Қорыта айтқанда, ауызша және жазбаша поэзия дәстүрін тұтастандыра ұстанған қазіргі ақындық поэзия халқымыздың өркеніет кеңістігіндегі өзіндік ұлттық-этностық тұлғасын биіктете береді. Бұл – жаңашыл қарқынымен, көркемдік-бейнелілік әсемдігімен ұлтымызды және басқа да халықтарды ізгілік жолына жетелейтін рухани құндылықтарымыздың өнегелі көрсеткіші.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1 Алтынсарин Ы. Таңдамалы шығармалары. - Алматы, Ғылым, 1994. 288 б.
- 2 Қазіргі айтыс /Құрастырған: Н.Нұрахметұлы, С.Дүйсенгазин. - Астана, Күлтегін, 2004. 1 кітап. 312 б.
- 3 Жұмабаев М. Таңдамалы: Өлеңдер, поэмалар, аудармалар. - Алматы, Ғылым. 1992. 272 б.
- 4 Әдебиеттанудың өзекті мәселелері: Академик Серік Қирабаевтың 75 жылдығына арналған жинақ. - Алматы: Комплекс, 2002-431 б.
- 5 Қирабаев С. Әдебиетіміздің ақтаңдақ беттері – Алматы: Білім, 1995-288б.
- 6 Қирабаев С. Айтыс – асыл қазына // Егемен Қазақстан. – 18 наурыз -2003 - № 62 (23272).

References:

- 1 Altynsarin Y. Tandamaly sygarmalary. –Almaty, Gylym, 1994. 288 b.
- 2 Kazirgi aitys /Kurastyrgan: N.Nurahmetuly, S.Duisengazin. –Astana, Kultegin, 2004. 1 kitap. 312 b.
- 3 Jumabaev M. Tandamaly: Olender, poemalar, audarmalar. –Almaty, Gylym. 1992. 272 b.
- 4 Adebiettanudyn ozekti maseleleri: Akademik Serik Kirabaevtyñ 75 jyldygyña arналған jinaқ. – Almaty: Kompleks, 2002-431 b.
- 5 Kirabaev S. Adebietimizdin aKtandaK betteri – Almaty: Bilim, 1995-288b.
- 6 Kirabaev S. Aitys – asyl Kazyna // Egemen Kazakstan. – 18 nauryz –2003 –№ 62 (23272).

МРНТИ 17.82.30

<https://doi.org/10.51889/2021-1.1728-7804.32>

Айтимов М.К., ¹ Найманбаев А.А.²

¹ Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті,
Қызылорда, Қазақстан

² Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті,
Алматы, Қазақстан

ҚАЗІРГІ ҚАЗАҚ ПРОЗАСЫНДАҒЫ АЛАШ ҚАЙРАТКЕРЛЕРІНІҢ КӨРКЕМ БЕЙНЕСІ

Аңдатпа

Қазіргі қазақ прозасының романдары – ұлттық және жалпы әлемдік әдеби үдеріс қозғалысы жүйесіндегі шығармалық еңбек нәтижелері. Қазақ тарихының кезеңдерін қамтыған алдыңғы толқын суреткерлер ізімен кесек туындылар жазған кейінгі толқын қаламгерлер шоғыры қазіргі қазақ оқырмандарының ұлттық - тарихи санасын оятуға, жаңаша қалыптастыруға ықпалын тигізеді. Бұл орайда, Сәбит Досановтың “Қылбұрау”, “Ұйық”, романдарындағы тарихи шындық пен көркемдік шешім ерекшеліктерін арнайы қарастыру нысанына алынып, қазіргі қазақ романдарындағы (Сәбит Досановтың “Қылбұрау”, “Ұйық”) деректерден туындайтын қиял

қосындыларының әсерлілігі, нанымдылығы айқындалған. Сонымен қатар, бұл мақалада қазіргі қазақ романдардағы табиғат аясындағы адам тіршілігінің шынайылығын ашу, ұлттық - этнографиялық дәстүрлерді уақыт шындығымен сәйкестендіру, т.б. көркемдік шешім эстетикасы ерекшеліктері күрделі сипатымен саралана талданған және Алаш көсемдері Әлихан Бөкейхановтың, Ахмет Байтұрсынұовтың және т.б. тарихи тұлғасын әдеби көркем бейне тұрғысында көрсетуге талпыныс жасалғанын баяндалады.

Түйін сөздер. Алаш көсемдері, тарихилық, рухани, деректілік, тарихи шындық, өркениет

Aitimov M.,¹ Naimanbayev A.²

¹*Kyzylorda State University named after Korkyt Ata,
Kyzylorda, Kazakhstan*

²*Abai Kazakh National Pedagogical University,
Almaty, Kazakhstan*

ARTISTIC IMAGES OF ALASH FIGURES IN MODERN KAZAKH PROSE

Abstract

Novels of modern Kazakh prose are the result of creative work in the system of national and world literary processes. The works of modern writers, who are followers of artists who described various periods in the history of the Kazakh people, have a direct impact on the formation and renewal of the historical and national consciousness of the current reader. The article examines the features of the image of historical reality and artistic solutions in modern Kazakh novels, reveals how documentary is combined in them with artistic fiction. The analysis is performed on a material of novels Sabit Dosanov "Kylburau", "Yiyk". The article analyzes how modern Kazakh novels depict human life against the background of nature, how national and ethnographic traditions relate to the realities of time, and other features of the aesthetics of the artistic solution. The authors also note that in these works, writers try to create literary and artistic images of Alash leaders Alikhan Bokeikhanov, Akhmet Baitursynov and other historical figures.

Keywords: Alash leaders, historical, spiritual, documentary, historical truth, civilization

Айтимов М.К.,¹ Найманбаев А.А.²

¹*Кызылординский государственный университет имени Коркыт Ата,
Кызылорда, Казахстан*

²*Казахский национальный педагогический университет имени Абая,
Алматы, Казахстан*

ХУДОЖЕСТВЕННЫЕ ОБРАЗЫ ДЕЯТЕЛЕЙ АЛАШ В СОВРЕМЕННОЙ КАЗАХСКОЙ ПРОЗЕ

Аннотация

Романы современной казахской прозы - результат творческого труда в системе национальных и мировых литературных процессов. Произведения современных писателей, являющихся последователями художников, описывавших различные периоды в истории казахского народа, оказывают непосредственное воздействие на формирование и обновление исторического и национального сознания нынешнего читателя. В статье рассматриваются особенности изображения исторической действительности и художественного решения в современных казахских романах, раскрывается, как документальность сочетается в них с художественным вымыслом. Анализ произведен на материале романов Сабита Досанова "Ұйық". В статье анализируется, как в современных казахских романах изображается жизнь человека на фоне природы, как соотносятся национально-этнографические традиции с реалиями времени, и другие особенности эстетики художественного решения. Также авторы статьи отмечают, что в данных произведениях писатели пытаются создать литературно-художественные образы лидеров Алаш Алихана Бөкейханова, Ахмета Байтұрсынұова и других исторических личностей.

Ключевые слова: лидеры Алаш, исторический, духовный, документальность, историческая правда, цивилизация

Кіріспе. Қазіргі қазақ романдарында халқымыздың отарлық бұғауда өткен ғасырларындағы тарихи оқиғалар, тұлғалар кең қамтыла бейнелене бастады. XVIII ғасырдың екінші жартысынан бастап қазақ даласының барлық аймақтарына еркін еніп, қоныстана бастаған жатжерліктердің кейіннен атамекендерімізде мәңгілік орнығып қалғаны мәлім. Қазақ әдебиеті тарихындағы "Зар заман ақындары" Мұхтар Әуезов қолданған тіркес өздерінің азаматтық-отаншылдық сарындағы шығармаларымен ұлттық сөз өнерінің сыншылдық-күрескерлік тұғырнамасын нығайта түскен еді. Қазақ сөз өнері тарихындағы прозалық шығармалар жазу үрдісі кенжелеп пайда болды, бірақ XX ғасырдың басынан аяғына дейін қазіргі XXI ғасырдың бас кезінде де аса мол өнімділікпен, шапшаңдықпен дамыған екінімен келеді. Абай Құнанбайұлының қара сөздерінен, Ыбырай

Алтынсариннің әңгімелерінен бастау алып, Міржақып Дулатовтың “Бакытсыз Жамалынан”, Жүсіпбек Аймауытовтың “Ақбілегінен”, “Қартқожасынан”, Спандияр Көбеевтің “Қалың малынан”, Сұлтанмахмұт Торайғыровтың “Қамар сұлуынан” іргетасы қаланған прозалық романдар кейінгі дамуға жол ашты.

XX ғасырдың қазақ романистикасы тарихында Сәкен Сейфуллиннің, Бейімбет Майлиннің, Ілияс Жансүгіровтің, Сәбит Мұқановтың, Мұхтар Әуезовтің, Ғабит Мүсіреповтің, Ғабиден Мұстафиннің, Хамза Есенжановтың, Саттар Ерубасевтың, Әбдіжәміл Нұрпейісовтің, Тахауи Ахтановтың, Зейін Шашкиннің және бұларға ілесе, толассыз жарық көрген қазақ қаламгерлері романдары - эпостық әдеби жанрының әлем әдебиеттерінде мол өркендеген үлгілерінің қазақ сөз өнері кеңістігінде де кеңінен дамығандығын дәлелдеді. Бұл орайда, әлем әдебиеттеріндегі жазушылардың (Томас Монн, Фолкнер, Гашек, Хемингуей, Мартен дю Гар, Грэм Грин, т.б.) сан алуан сипатты роман жанрындағы шығармаларды туындатқанына баға берген академик З. Қабдоловтың ғылыми тұжырымына назар аударамыз:

“Романның осындай кемелденген кезіндегі басты тақырыптары – адам мен қоғам өміріндегі арналы шындықтар, күрделі құбылыстар мен кесек оқиғалар; шығарма мазмұнына арқау боп тартылар өзекті мәселе - халық тағдыры. Мазмұндағы мұндай салиқалы бітім мазмұнды пішіндегі жан - жақтылыққа әкелді: авторлық баяндау мен суреттеу, қаһармандардың монологтары мен диалогтары, әр түрлі тәсілді мүсіндеу мен мінездеу, жинақтау мен даралау, сөздегі сурет пен психологиялық дәлел, биік парасатты пафос пен терең философиялық толғам бәрі бірімен, бірі бәрімен ұштаса ұласа келіп, романның бұрынғы-соңды болмаған үлгілерін туғызды да, тың мүмкіндіктерге жол ашты. Мұның өзі жанрдың жақсы дәстүрін белгіледі” [1, 316].

Көркемдік шешім шығарманың құрылысындағы тартыстардың табиғилығы деректерден туындайтын қиял қосындыларының нанымдылығы, шығарма кейіпкерлерінің өмірлік шындықтағы тағдыр деректерін сұрыптау, кескін - келбет табиғилығы мен ойдан қосу сәйкестігі, табиғат аясындағы адам тіршілігінің шынайылығы, жан әлемі психологиясын ашу, ұлттық-этнографиялық дәстүрлерді уақыт шындығымен сәйкестендіру, т.б. сан алуан мәселелерді қамтиды. Тұтастай алғанда, көркемдік шешім эстетикасы адам жан әлемі мен қоршаған орта тұтастығының күрделі кешенді үйлесімі мен қайшылықтарын қамтиды. Ал, академик С. С. Қирабаев қазақ прозасындағы роман жанрындағы шығармалар туралы монографияларында да, арнайы жазылған мақалаларында да үнемі бағалаумен келеді. “Жаңа ізденістер”, Қазақ романының жаңа табысы “Үркер” романы, “Ғабит романдары рухани мәдениеттің озық үлгісі” т.б. мақалалары мен басқа да еңбектерінде қазіргі қазақ романдары поэтикасы хақында методологиялық мәні бар ғылыми тұжырымдарын үнемі жазып келеді. Академик - зерттеуші қазақ романтикасындағы психологиялық роман жанрының негізін қалаған Жүсіпбек Аймауытов прозасындағы суреткерлік стиль өрнектерінің жанжүйелік - эстетикалық болмысын айқындайтын ғылыми тұжырымдарын жасады:

“Жүсіпбектің “Қартқожа”, “Ақбілек”, “Күнікейдің жазығы” сияқты көлемді прозалық туындыларының кейіпкерлері – әлеуметтік арпалыстар кезінде тулаған толқынның үстінде өзіне жол тауып, жаңа өмірді жасауға ұмтылған жаңа қаһармандардың алғашқы үлгілері. ... Бұл романдарында ол тарихтың ең бір кезеңді, шытырман оқиғаларға толы тұстарындағы қазақ ауылы өмірінің шындығын жұмсартпай, өзіне тән бар олпы-солпысымен, ізденісімен шынайы суреттейді. Автор кейіпкерлерін бірден күрескер етіп жібермей, өмір талқысына салып, олардың шындықты тануының нанымды жағын көрсетеді. ... Ол адамға тән әлсіздікті, кейде шарасыздықты, өмірдің қатал соққысына ұшыраған тағдырлардың сырын бүркемелемейді, солардың бәрінен өткен қаһарманның өзінің шынайы бейнесінен айрылмай, адамдық мінез-құлқын, ұстанған бағытын, өмірге деген құштарлығын сақтап қалғанын бейнелейді... Жүсіпбек романдары – қазақ әдебиетіндегі осы жанрдың тұңғыш үлгілері” [2, 143-144].

Қазақ әдебиеттануы ғылымындағы әдеби даму үдерісі, жанрлар поэтикасы мәселелерін қарастыруда ұстаз-ғалымдардың осы пікірлерінің аясында қазіргі қазақ романдарына тән эпикалық және психологиялық сипат ерекшеліктерін айқындауға бағдар түзейміз.

Нәтижелер мен талқылау. Өмірлік шындық – тарихи шындықтың өзегі. Қазақ прозасындағы тарихи тақырыпқа жазылған көркем шығармаларда халықтың басынан өткен оқиғалар, көрнекті қайраткерлердің тұлғалары қаламгерлердің көркемдік шешімімен қамтылады. Қазіргі қазақ прозасындағы Р.Тоқтаровтың, Д.Досжановтың, С. Елубайдың, С. Досановтың, Б. Тілегеновтің және т.б. қаламгерлердің романдарында өмірлік шындықты жаңаша тарихи таныммен байыптап бейнелеу жүзеге асырылуда.

Көрнекті жазушы, М. Шолохов атындағы Халықаралық сыйлықтың лауреаты Сәбит Досановтың “Қылбұрау” (“Ұлы даланың ұлы қайғысы” атты романында Қазақ елінің бірнеше ғасыр бойы Ресейдің отары болған кезеңдерінің зардаптары тақырып нысанына алынған, идеясы – ұлттық-тәуелсіздік жолындағы күрескерлік іс-әрекеттері өрістеткен қайраткерлер тұлғаларын даралау.

Романда қазақ халқының ұлттық-тәуелсіздік алуы жолындағы күрескерлер Алаш көсемдері Әлихан Бөкейхановтың, Ахмет Байтұрсыновтың, Нұрдәулет Бабахановтың тарихи тұлғалары әдеби-көркем бейне деңгейінде алынған.

“Қылбұрау” романының композициясы мынадай бөлімдер мен тараулардан құралған: Бірінші бөлім: “Үміт пен үрей” (тоғыз тарау); Екінші бөлім: “Тайталас” (он бір тарау); Үшінші бөлім: “Жанталас” (он екі тарау) [3].

Роман композициясының тұтас желісіндегі оқиғалар барысында басты кейіпкер әр түрлі көлемдегі қамтылуымен ерекшеленеді. Мол қамтылғаны – Нұрдәулет.

Романдағы басты кейіпкерлердің өмір кезеңдерін эпикалық уақыт кеңістігімен қамту жүзеге асырылған. Романның алғашқы бөліміндегі тарауларда басты кейіпкерлердің өмірбаяндық деректері негізіндегі баяндалған, суреттелген жерлері шығарманың реалистік негізділігін танытады. Романның алғашқы тарауындағы кейіпкерлердің, жас бозбалалар Ахметтің, оның досы Нұрдәулеттің өзара достығын, оларды құрметтеген ата-аналарының көңіл-күй жағдайларын реалистік болмысымен көрсетеді:

“...Нұрдәулеттің жасы Ахметтен үлкендеу. Он бестен асқан кең иықты, мығым денелі Нұрдәулет жігіт көрінетін. Оның қасында Ахмет арық, үш-ақ жас кіші болса да, әлжуаз бала сияқты.

Балалар кеше келген, олардың екеуін де Бабахан әкеліп еді. Ахметті, қалыптасқан салт бойынша, үлкен той жасап, құрметті қонақ ретінде қарсы алған. Ауылдың бар ақсақалы, тіпті кәрі Жұмабайдың өзі, Бабаханға деген ежелгі өкпесін ұмытып, оған сәлем беруге келген.

...Нұрдәулет Бабаханов пен Ахмет Байтұрсынов аралас орыс-қазақ мектебінің пансионында бірге болған, екеуі елді сағынған сәттерінде, ұзақ түнде бір-біріне туған жердің сұлулығын суреттеуге жалықпайтын. Сондай күндердің бірінде әке-шешелерінен екеуін кезек-кезек бір-бірлерінің үйіне қонаққа жіберіп тұруларын өтінуге келіскен. Ахметтің әкесі Байтұрсын және оның кіші інісі Ақтас Шошақов Сібірде, уезд бастығы Яковлевке бағынбағаны үшін аймақ сотының үкімімен айдауда болатын. Анасының рұқсатымен алыс Торғайдан, екі күндік жол жүріп, жол-жөнекей Жыландыдағы алыс туысқанының үйіне бір қонып, екі досты Құсұяға Бабахан алып келген” [3, 8-9].

Роман композициясында Алаш көсемдерінің іс-әрекеттері саяси-әлеуметтік оқиғалар желісінде көрінеді. Романның алғашқы тарауында мінез-құлық дағдылары, көзқарастары үйлескен екі бозбаланың достық қарым-қатынастарын табиғи жағдайда сезінеміз. Екі достың Құсұя мекеніндегі Жалдама өзенінде суға түсіп, балықтарды (сазан, табан балық, шортан, алабұға, сыла, майшабақ, т.б.), аңдарды (“Кенет қамыстың ар жағынан жолбарыстың қорқынышты ырылы естілді”), құстарды (Ақбас қыран, бүркіттер) көріп серуендеп жүргендегі көңіл-күйлері мен сөйлескен сөздері арқылы олардың атамекен, халық тағдыры туралы дүниетаным көзқарастарын аңғартады. Екі достың өзара пікірлесуі барысында әрқайсысының өмірлік шындыққа сәйкес көзқарастары, тереңдіктері де аңғарылады. Мысалы, бозбала Ахметтің осы өздері шомылып, демалып отырған мекенді түсінде көргенін баяндауы да әсерлі. Қазіргі өңінде көріп отырған табиғат сұлулығын өңіндегідей суретімен, қозғалыстарымен тұтастай түсінде көргендігін көзімен де, ойымен де білдіріп тұрған жас Ахметтің романтикалық-эстетикалық әсердегі көңіл-күйін жазушы оқырманның көз алдына елестеді.

“Өзеннің мүк басып балдыр өскен таяз жерінде құс қаптап жүретін. Көкқұтандар ұзын сирақтарын маңғаз басады. Бір аяған жылытып алғысы келгендей түбіттей үлпілдеген бүйірлеріне, бауырларына басып екінші аяғымен тапжылмай тұра береді. Сәлден кейін жылыған аяғымен жер басып, екінші аяғын бауырына алады. Алма-кезек аяқтарын ауыстырып, маңғаздана жүрген жүрістері сымбатты-ақ. Тұмсықтарын суға тығып, таяз жерге жүзіп келе қалған балықтарды немесе жапырақ астында тығылып отырған бақаны ұстап жейді. Кекіліктер, дуадақтар жортып жүреді, бөденелер ұшып келеді.

Әріде жағаны бойлап өскен қызанақ арасында бір аңның қозғалғаны, жүргені байқалады. Сұғанақ торғайлар мен сауыскандар еш нәрсеге көңіл аудармай, қызарған жемістерді шұқып жеп жатыр. Айналаның бәрінен керемет хош иіс мұңкіп, әсіресе жусанның иісі жан сарайыңды ашады. Жусанның дәл мұндай иісі бұл аймақта бұрындары сезілмеуші еді.

– Не деген сұлулық! Дәл осы жерді мен түсімде көргенмін. Бірақ мен содан кейін атыма міндім, ал мені аяқ асты пайда болған біреулер қап-қара, қорқынышты біреулер қуды! ... – Әрең-әрең естілердей сыбырлады Ахмет” [3, 10-11].

Бұл – Алаш көсемі Ахмет Байтұрсыновтың балалық, жастық шағынан бастап өзі өмірден өткенінше ұлтшыл – Отаншыл көзқараспен өмір сүрген қайраткерлік ұстанымының да көрінісі. Бұл – сұлу табиғатының кеңістігіндегі адамдар да, аңдар да, құстар да, жұпар иісті өсімдіктері де тұтасқан ҚАЗАҚ ДАЛАСЫН – ОТАНЫН сүйген күрескердің дүниетанымы.

Романның осы жерінде досы Нұрдәулеттің аспанда қалықтап жүрген екі ақбас қыранды даланы, ұрпақтарын сақтап, желеп-жебеп жүрген ата-бабалық әруақтарға баламалап айтқанына әсерленген Ахметтің сөзі де азаматтық-күрескерлік өр рухты ұстанымды айқын танытады:

“– Иә, керемет екен! – Көңілі тасып, лепірген Ахмет басын көтерді. Оның сымбатты жүзіне ерекше бір жарық сәуле нұрын шашқандай. – Білесің бе менің де осындай қыран болып, жерімізді шайтан атаулыдан қорғағым келеді! Олар қандай сұлу, әрі күшті, еркін құстар десеңші! Менің ойымша, өміріміздегі ең басты нәрсе – еркіндік! Еркіндік ғана бақыт әкеледі! Менің әкем мен ағам Сібірде, түрмеде жатыр. Соларды босатып алсам ғой ...” [3, 11-12].

“...Кеше түнде мен жұлдыздарды қызықтауға далаға шықтым. Жұлдыздарға қарағанды ұнатамын! Оларға үңіліп қарасаң, шексіз көк аспанда бір түйір тарыдай көрінесің өзіңе, ал жаның соларға қарай алып ұшады!” [3, 12].

Өмірдегі нақты дерек бойынша, Ахметтің әкесі Байтұрсын мен ағасы Ақтас 1885 жылы уезд бастығы Яковлев дегенінің халыққа жасаған озбырлық істеріне шыдамай, оған қол жұмсағандары үшін жауапқа тартылып, Сібірге 15 жылға қаторғаға айдалғаны, ағасы Ерғазы да 4 айлық уақытпен түрмеге жабылған. Ахмет Байтұрсыновтың өмір жолындағы осындай деректер жазушының романындағы кейіпкер толғаныстарына арқау болғанын көреміз. Романдағы шәкірт бозбала Ахметтің өмір кезеңдеріндегі осындай тарихилықтың нақты болмысы да реалистік тұғырнама шынайылығын дәлелдейді:

“Әкесі мен туыстарының Ресей өкіметі тарапынан жапа шегуі Ахметке азаттық жолындағы күреске түсуіне ой салды. Бұл жөнінде кейін 23 жылдан соң әкесінің ізімен отарлық билікке қарсы күреске шығып, абақтыға жабылған Байтұрсынов анасына жолдаған хатында: “Оқ тиіп, би үшінде ой түсірген, Бітпейтін жүрегімде бар бір жарам ...” – деп жазады. Ахметті Ергазы Торғайдағы 2-сыныптың орыс-қазақ мектебіне береді. Оны 1891 жылы бітіріп, Орынбордағы 4 жылдық мектепке оқуға түседі” [4, 72].

Жазушы С. Досановтың осы “Қылбұрау” романындағы басты кейіпкерлер Ахметтің, Нұрдәулеттің табиғат аясындағы сұхбаттарындағы тіршілік, заман, адам, халық тағдыры хақындағы толғаныстарының осындай өмірлік шындықпен сәйкестігі айқындалады. Жазушының көркемдік шешімі кейіпкерлерінің азаматтық-күрескерлік көзқарастарын таныта алған.

Роман композициясында Әлихан Бөкейханов туралы да деректер пайдаланылған. Негізгі басты кейіпкер (“Отставкадағы штаб-ротмистр”) Нұрдәулет Бабахановтың “Мен онымен бірге Санкт-Петербургтегі Императорлық Орман институтында оқығанмын” [3, 124] деуі, орыс зиялысы Сиверцев Алексей Георгиевичпен кездескендегі әсерлі сәтті суреттеуі (“Әлихан тап қазір, тап осы жерде екеуінің арасында достық көпірін орнатты, өзгелерге даналық дәрісін оқып тұрғандай еді”) де [3,124] Алаш көсемінің ғалымдық-ағартушылық дүниетанымының қоғамдық-әлеуметтік қайраткерлікпен тұтасуын бағдарлайды. Кейіпкердің баяндауы аясында Алаш көсемі Әлихан Бөкейхановтың қазақ халқын отырықшыландыру, егіншілікпен айналысуын дамыту, қазақ даласының мол сырлы, құнарлы әлемін сақтау, бағалау, т.б. сан алуан мәселелерді айтқанын назарға алуы да дәйекті, дәлелді.

Романның “Жанталас” бөліміндегі тарауларда саяси-әлеуметтік, қоғамдық көзқарастары айқындалған тарихи қайраткерлердің өзара сабақтасқан, ұлттық-азаттық бағдарына арналған іс-әрекеттері. Алаш қайраткерлер төңірегінде көрсету тұрғысында көркемдік шешім жасалған. Үшінші бөлімінің алтыншы тарауындағы Ахмет Байтұрсынұлының арнайы шақыртуымен оның үйіне жиналғандарды баяндауы да тарихилық пен көркемдік шешім бірлігі тоғысында жасалғанын аңғарамыз:

“Міне, осында да, Ахметтің үйінде де, Нұрдәулет қазақ буржуазиясы дегенге жататын азаматтарды көрді. Олар негізінен жастар еді. Олардың арасында Орынбордан банкир Максұт, Қостанайдан нотариус Асқар, Көкшетаудан баспагер Рахым, Балқаштан фармацевт Есперген, Семейден адвокат Қодар бар еді. Бұлар қазірдің өзінде дәулетті, беделді адамдар. Нұрдәулет әр түрлі жағдайлармен осылардың әрқайсысымен араласты. Ол өзінің халқының болашағын осы зиялылармен байланыстыратындықтан бұл жана іскер адамдарды білетініне қуанды.

Белгілі ағартушылар Тұрмағамбет – Қызылордадан, Сейітқали – Оралдан. Бұлар халықтың білімін көтеруде өте көп іс тындырды. Жүздеген шәкірт тәрбиелеп, елдің әр түкпірінен бірнеше мектеп те ашты. Санкт-Петербург университеттерінің жас түлектері: Мұхамеджан Тынышбайұлы – инженер-теміржолшы, Жақып Ақпайұлы – заңгер және тарихшы, Барлық Сырттанұлы – шығыстанушы-аудармашы, Бақытжан Қаратайұлы – адвокат, Әбілқайыр ханның шөбересі. Бұл есімдер елдің аузында. Бұлар – Дала мен Еуропа тәрбиесінің озығын өз бойына сіңірген қазақ зиялыларының мақтанышы. Олардың ерекше ақсүйектік талғампаздығы мен білімділігі аңғарылып тұратын [3, 335-336].

Романда XIX ғасырдың аяғы мен XX ғасырдың басындағы қазақтың ұлттық буржуазиясы құрамындағы озық ойлыларын да, әрі-сәрі (“Рухы, көзқарасы, шығу тегі бойынша әр түрлі. ... Біреулерін батыл түрде ұлттық мүддені қорғаушы, шығармашылық зиялылар деп айтуға болады және олардан алшақ адамдар да бар. Ал, байлар ше? Бұлар қалай дегенмен, естірек қой, ненің не екенін біледі, бостан - босқа тұзаққа түспейді. Әліптің артын бағады. Оларға өздерінің пайдасы саяси жағдайдан қымбаттырақ. Олардың патриотизмі осы ғана. Өңгіме партия құру жағдайында болса, қаржы жағынан көмектеседі” [3, 326-327].

Қазақ халқының барлық бұғауда жүріп біртіндеп оянуы, серпілуі, ұлттық сана-сезімнің қалыптасуы, дамуы, қандай жолмен жүре бастағанын жазушы осылайша шындық пен шешім тұтастығымен танытуға тырысқан.

Қазақ тарихындағы ұлттық сана тұғырындағы көрнекті қайраткерлерді өмірлік шындыққа негіздей отырып бейнелеуде қаламгерлердің көркемдік шешімдері маңызды орын алады. Көркемдік шешім дегеніміз – шығарма арқауына негіз болған тарихилық желісінде оқиғалардың нанымдылығын, тұлғалардың жан дүниесі әлемін, көзқарас ұстанымдарын жаратылыс-табиғат тынысымен, қоғамдық-әлеуметтік ортамен байланыстылығын көркемдік-эстетикалық танымға сәйкес жинақтап бейнелеу. Бұл – әдеби шығармалардың реалистік сипатпен дәйектейтін ерекшелік.

Қорыта айтқанда, роман арқауындағы өмірлік шындықтың көркемдік шешімімен орындалуы өнердің эстетикалық тағылымын айқындайды. Адамдардың жаратылыс құбылыстарды, оқиғалары ортасындағы ішкі жан әлемінің қоршаған ортамен тұтастығын да, үндестіктерді де, қарама-қайшылықтарды да көркемдік ойлау аясында саралау арқылы туындылардың шынайылығы анықталады.

Қазіргі қазақ романдарындағы уақыт шындығы тарихи тұлғалардың тағылымды қызметін деректерге негіздей отырып бейнелеуді дәйекті түрде жүзеге асыруда. Қазақ тарихының көп жылдар бойы ақтаңдақ беттері болып келген олқылықтардың орындарын толтыру үшін қаламгерлер күрделі роман жанрындағы шығармалар арқылы бейнелеуде дерекнамалық негізділікке айрықша мән бере қарастыруда. Әсіресе, XV–XVIII ғғ. және XIX–XX ғғ. белестеріндегі қазақтың халықтық-ұлттық дербестігін сақтау жолында еңбек еткен, күрескен

қайраткер тұлғаларды қазіргі заманғы талап тұрғысынан жаңаша бағалауда қаламгерлер тың туындыларын оқырмандарға ұсынып келеді.

Көрнекті жазушы Сәбит Досановтың “Ұйық” [5] атты романының құрылымдық арқауында Қазақ елінің ХХ ғасыр басындағы тарихи оқиғалары алынған.

Романның тақырыбы – ХІХ ғасырдың аяғы мен ХХ ғасырдың басындағы қазақ елінің қоғамдық-әлеуметтік тұрмысы, идеясы – қазақ халқына материалдық және рухани зардаптарын тигізген апатты оқиғалардың (Қазан төңкерісі, аштық, 1937–1938 жж. қуғын-сүргін, т.б.) сипатын таныту.

Романның композициясы “Сағыныш”, “Сабылыс”, “Тосылыс” деп аталатын үш бөлімнен тұрады.

Романның басты кейіпкерлері – Ахмет Байтұрсынов, Міржақып Дулатов, Нұрдәулет Бабаханов және т.б. Бұлармен бірге, романның идеялық-композициялық желісіндегі оқиғаларда көрінетін жанама кейіпкерлер (Аманхан, Тұяқ, Асылхан, Гүлайым, Кутовой, т.б.) де мол.

Роман бөлімдерінің сюжеттік-композициялық желісінде Алаштың көрнекті қайраткерлерін олар өмір сүрген кезеңдер оқиғаларының барысында көрсетеді. Романның эпикалық кең құлашты сипатына сәйкес уақыт пен кеңістіктегі аса елеулі тарихи оқиғалардың қазақ халқының тағдырына әсер-ықпалын романтикалық және реалистік көркемдік-эстетикалық сарындармен жеткізген.

Романтикалық сарындылық қазақтың ұлттық санасындағы мәңгілік еркіндікті, тәуелсіздікті, биіктікті мұрат тұтқан рухани діл кеңістігінің болмысына баламаланған символдық-мегзеулік мәні бар суреттеулермен де, кейіпкерлерінің диалогтары мен монологтарымен де сабақтаса қамтылған. Бұл – қаламгердің көркемдік шешімінің көрінісі.

Романның басынан бастап аяғына дейін жазушы қазақтың ұлттық діліне тән романтикалық-отаншылдық дүниетанымның ең негізгісі даланың келбетін бұндағы аңдар, құстар, өсімдіктер таулар белдер, алқаптар, өзендер, көлдер, бұлақтар, т.б. – сан алуан көріністер тұтастығын кейіпкерлердің сезім құбылыстарымен де, оқиғалармен де егіздей суреттеуді тұрақты қолданады. Мысалы, романның алғашқы тарауының басталуындағы даланың тынысын, ондағы тіршілік қозғалысын суреттеулерден осындай романтикалық-отаншылдық көңіл-күй әуендерін сезінеміз:

“Буырқанған теңіз толқынына ұқсаған ақбурыл аспан астында Ақбас бүркіт ұшып жүр. Шырқау биікке шығып ап, айналаны отты көзімен шолған ол жер мен көктің арасындағы табиғат көріністері мен тіршілік иелерінің әрбір қимылын қалт жібермей қадағалайды. Ұшықиырына көз жетпейтін Ұлы Даланың байырғы тұрғыны – жаны таңғы шықтай таза, рухы биік қазақ халқы киеді санаған қасиетті Ақбас бүркіт тым биікте еді...”

Ақбас бүркіт тым биікте ұшып жүр. Ұланғайыр Ұлы Даладағы әрбір қимылды жастайынан қырағы байқап үйренген қыр қазағы Нұрдәулет құстың керегедей кең жайылған қуатты қанатын, ұзын құйрығын, алыстан кішірейіп көрінер ақ басын анық шолып келеді. Теңіз толқынындай бүктетілген бетегелі белге шыға келгенде Нұрдәулет ат тізгінін тартып тоқтай қалды. Алдан айнадай жарқырап жатқан Шақпақ көлі көрінді. Жағалауын көк жасыл құрақ көмкерген көлге су ішуге құлаған бір топ киік желе жортып барады. Кең далада еркін жортқан желаяқ жүйріктердің күрең түгі күн нұрымен шағылысып жалт-жұлт етеді. Алда көш бастаған көсемдері – өзгелерінен әлдеқайда үлкен ақтөс, ақбурыл теке. Қаңтарылған аттай қайқайған басын оң мен солға кезек бұрып, жан-жағын барлап келеді ол. Иісшіл танауын желге тосып, Сарыарқаның саумал самалын кеуде кере еркін жұтқан киіктер тобы көлге жете мөп-мөлдір боп жатқан түп-тұнық суды қомағайлана сімірді. Шөлдері әбден қанған соң көл бетінде алаңсыз жүзген аққу мен қазға қадала қарап тұрды да, сәлден соң Құсұя жақты бетке алып, маң-маң басып кете барды...” [5, 4-5].

Бұл қазақтың ұлттық санасының поэтикалық мегзеумен бейнеленген суреті. Қазақ романтикасы – дала мен ондағы аң-құстардың, табиғат көріністерінің тұтасқан қозғалыстарымен егізделген дүниетаным. Қазақтың ата-бабалардан ұрпақтарға ауысқан ұлттық әуендері де Ұлы Даланың кешенді сипатымен қосыла айқындалады.

Романның басталуынан - ақ поэтикалық-символдық бейнелеумен көрінген Ақбас бүркіт – қазақ рухының көрінісі. Еуразия кеңістігінде мыңдаған жылдар бойы ерлік пен елдік ұлағатымен қалыптасқан қазақтың ұлттық-халықтық болмысын шексіз-шетсіз кеңістікті жан әлемімен мол қамтитын қалпымен осы Ақбас бүркіт тұлғасымен елестеткендей әсер аламыз.

Оның түр-тұлғасын бейнелеуде поэтикалық даралаудың баламалы мағыналылығы айқын байқалады:

“Өзге бүркіттер оның жанында тауықтың балапанындай ғана. Өзі өте ірі. Тұтас тұрқы құлындай. Жуан, етті сирақтарында білеуленген көкшіл тамырлары тарамыстай тартылып тұр. Өзге қанаттылардың тұяғынан әлдеқайда ұзын тұяғында төрт саусағы бар. Сол төрт саусақтың ішкі – жембасар, ортанғы – сығым, сыртқы – шеңгел, артқы – тегеуірін – аталатын төртеу де қанжардай өткір қасқырдай қайратты. Тауда туып, томаға киіп көрмеген оның күндіз дамылдайтын тұғыры да, түнде ұйықтайтын тұрағы да шың” [5, 6].

Қазақтың ата-бабалық ұлттық рухымен баламалы тұрғыда алынған осы Ақбас бүркіт бейнесі романның идеялық сарынын құрайды.

Жазушының өзіндік көркемдік шешімі – романдағы басты кейіпкерлерінің үнемі осы Ақбас бүркіттің зеңгір көкте қалықтап ұшып жүргенінен қуат алатынын сюжеттік-композициялық желіге өріп отыратындағы. Романдағы кейіпкерлердің, оның ішінде Нұрдәулеттің Даласының ауасынан да, топырағынан да, өсімдігінен де, көкте самғаған қыран құсынан да қуат алатынын шығарманың идеялық-композициялық желісінде алу романтикалық сипатты танытады. Мысалы, басты кейіпкер Нұрдәулеттің туған өлкесіне алыстағы Ресейден,

Петербургтен жеткенше көруге асыққан, сағынған даласымен қауышқан сәтіндегі көңіл-күйін, жан әлемі жағдайын романтикалық сипатымен өрнектелгенін оқимыз:

“Сағынған Ұлы Даласын қашан көргенше жүрегі алып ұшып қатты асығып еді. Енді сол Ұлы Даланың саумал самалын құшырлана жұтып тұр. Айдалада айналаға сүйсіне қараған Нұрдәулет сәлден соң аттан түсіп, туған жердің топырағына бауырын төсеп жата кетті. Мұрынына жусанның иісі келді. Бала кезінен таныс ашқылтым иіс. Иіскеген сайын жанына жағып барады. Енді бір сәт ол бірер тал жусанды жұлып алып аузына салды. Асықпай шайнап, жусанның сөлін жұтты. Сәл ашқылтым, кермек дәм көкірегің шайдай ашты. Сол сәт жолсоқты боп ұйыған аяқ-қолының құрыс-тұрысы жазылып жүре берді. Бойына тың күш біткен Нұрдәулет орнынан сергек тұрды. Құлындай құлдырып, айналаға ғашық көзбен қарады” [5, 5-6].

Қазақтың ұлттық ділінің даласының отарлануы, жат жерліктердің иелігіне түсуі – ХХ ғасырдың басында айрықша өрістегені, нығая түскені мәлім. Қазақстан тарихының зерттеулері деректерімен дәйектеп айтқанда:

“ХІХ ғ. басында Қазақстанның негізгі территориясы алты облыстан тұрады: Сырдария мен Жетісу облыстары Түркістан генерал-губернаторлығының (орталығы Ташкент қ.), ал Ақмола, Семей, Орал, Торғай облыстары – Дала генерал-губернаторлығының құрамына кірді. Ішкі (Бөкей) Орданың территориясы Астрахань губерниясына, ал Маңғыстау Закаспий облысына қарады.

1897 ж. Бүкілресейлік Халық санағының мәліметтері бойынша өлкенің қазіргі шекарасы шебіндегі территориясында 4147,8 мың адам тұрды, мұның 3392,7 мыңы немесе 81,7 проценті қазақтар болды. 1914 ж. қарай өлке халқының жалпы саны 5910,0 мың адамға жетті. Солардың 3845,2 мыңы немесе 65,1 проценті қазақтар еді. Өлке халқының өсімі өзге жағдайлардан басқа, негізінен алғанда, әсіресе, столыпиндік аграрлық реформадан кейін Ресейден Ақмола, Жетісу және Торғай облыстарына жаппай ағылып келген қоныс аударушылар есебінен көбейген. ХХ ғ. басында өлке халқы бұрынғыдан да көп ұлтты бола түсті” [6, 275]. Бұл – уақыт шындығы.

Көркем шығарманың поэтикалық заңдылығы аясында осындай уақыт шындығын ұлттық діл иесі Қыран тектес ата-баба рухының сілкінуімен, тітіркенген тұрпатты қозғалыстарын суреттеген ойлармен жеткізген. Кең аспан мен шалқар дала кеңістігін тұтастай жанарына сыйғыза қалықтап ұшып жүрген қыранның тұрпаты да, оның жан әлеміндегі құбылыстар да лирикалық-психологиялық күрделі болмысымен бейнеленген.

Романның алғашқы тарауларындағы осы Ақбас бүркіттің мазасызданған көңіл-күйін баяндау арқылы кезең шындығы, қазақ даласының хал - ахуалы көрсетілген. Ақбас бүркітті өте қатты мазасыздандырған, күйзелткен көріністер (қарашекпенді орыс мұжықтарының шұбырып келіп қоныстағаны, даладағы қоныстардың қаңырап қалғаны, төрт түліктің, аң-құстардың сирегені, т.б.) адамдарды да, қыранды да жабықтырады. Ақбас бүркіттің жүрегіндегі Ұлы Даланың бұрынғы сәнін ойлаған сағынышы да, атамекендерінен айырылған қазақтарға деген аянышы да, қазақ тұлпарларының орнына келген “жылқыдан гөрі есекке көбірек ұқсайтын төртбақ мәстек аттарын, жайлаудағы қой орнына қорсылдаған шошқаны көргенде” [5, 7] тұтанған ашуы да, саңқ еткен дауысы да ҚАЗАҚ РУХЫНЫҢ үніндей сезіледі.

Жазушының уақыт шындығына деген қазақ ұрпақтары санасындағы ұлттық рух сілкінісін осы Ақбас бүркіттің ішкі монологы арқылы бергені романтикалық сарындылығымен оқылады:

“Қайран ақкөңіл, аңқау қазағым-ай, – деп ойлады Ақбас бүркіт – жерінді мылтықсыз жаулап жатса да қашанғы жайбасарлығыңнан танбай жайбарақат жүрсің. Көлден шөлге осылай ығыса берсең арты не боларын ойладың ба: жер азып, табиғат тоза бастаса да байырғы қалың ұйқыдан оянар түрің жоқ. Туған жер біздің анамыз, табиғат біздің панамыз емес пе? Тіршілік иесі анасы мен панасын көзінің қарашығындай сақтамас па, жанын сала қорғамас па? Анасы мен панасынан айрылған тіршілік иесі тірі жетім емес пе? Жан біткеннен ақылы асқан адамдар осыны неге ойламайды? Атам заманнан бергі атамекеніміз көлден шөлге, гүлден күлге айналмасын десеңдер – Табиғат-Анаға тағылықпен қарауды, Аллатағала жомарттықпен сыйлаған жаратылыс байлығын тонауды тоқтатыңдар. Мына жарық дүниеде артық жаратылған ештеңе жоқ. Табиғаттың тірегі – тепе-теңдік пен үйлесім. Бұл дүниеде ештеңе ізсіз кетпейді. Судың да сұрауы бар” [3, 6-7].

“Ұйық” романының идеялық бағдары да ХХ ғасыр басындағы қазақтың ұлттық рух оянысын, уақыт шындығын қыран тұлғалас қайраткерлердің сілкінген іс - әрекеттері арқылы аңғарту. Романның бөлімдеріндегі басты кейіпкерлердің (Ахмет Байтұрсынов, Міржақып Дулатов, Нұрдәулет Бабаханов, т.б.) ұлт тағдыры жолындағы күрескерлік-қайраткерлік қызметтері роман композициясына желі болып тартылған асқақ лирикалық-психологиялық сарындылығы әсерлі поэтикалық тартымдылықпен танытылады.

Романның идеялық-композициялық желісінде жат ықпалдар қанша құрсауласса да негізділігін сақтаған, жоғалмаған қазақ рухының мықтылығы ұлттық-этнографиялық бейнелеулер арқылы дәлелденген. Әсіресе, қазақтың қонақжайлылығы, киіз үйдің сәнді құрылысының сақталуы, төрт түлік малды баққан шаруақорлығы, туыстық - ағайындық байланыстардың нығая түсуі – бәрі де уақыт шындығы екендігі қамтылған. Қазақ даласына Ақпан, Қазан төңкерістерінің зардаптары қанша әсер етсе де, бәрібір ұлттық ділдің түпкі негіздерін біржолата өшіре алмағандығын шығарма желісіндегі кейіпкерлер, әлеуметтік орта жағдайлары арқылы аңғартқан. Әсіресе, қазақтың ататектік - әулеттік шежіресін, жыраулық-ақындық дәстүрлерін жоғалтпаған қасиеттерін саралап, танытатын эпизодтар мол. Роман желісінде Асан Қайғының, Шалкиіздың, Сүйінбайдың, т.б. ақын-жыраулардың жырларынан қуаттанған халық ортасы суреттелген. Ең бастысы – қазақ рухының қуаттылығын дәлелдейтін қасиетті туған жерінен, атамекенінен мәңгі ажырамайтын тұрақтылығын танытатын мінез-құлық тағылымы айрықша айқын бейнеленген.

Қорытынды. Қорыта айтқанда, жазушы С. Досановтың “Ұйық” романында қазақ тарихының отарлық бұғауда болған кезеңдерінің шындығы көркем прозаның эпикалық кеңістігі аясында қамтылған. Қаламгердің көркемдік шешімімен адам мен табиғаттағы басқа да тіршілік иелерінің, құбылыстардың үндес, тектес қасиеттері егізделе баламаланған. Шығарманың идеялық-композициялық желісіндегі тарихи оқиғалар, қайраткерлер қызметтері арқылы қазақтың ұлттық рух негіздерінің мәңгі сақталған, болашаққа ұласатын қуаттылығы дәлелденген.

Қазіргі қазақ романдарындағы халық тарихындағы қайғылы, қасіретті кезеңдеріндегі ұлттық-этнографиялық дәстүрлерді де уақыт шындығы оқиғаларымен сабақтастыра өреді. Қазақтың кең-байтақ даласының, тез жиналып, жылдам көше жөнелетін киіз үйлі тұрмысының бостандығын бала-шаға, төрт-түлігі амандығын ойлап басқа өлкелерге, бейтаныс мекендерге үдере көшіп тартып кететін ата-бабалық көңіл күй психологиясы.т.б. бәрі де ұлтымыздың сақталуына себеп болғандай әсер береді. Қаншама жат ықпалдар, басқыншылықтар, отарлау озбырлықтары дендеп кіріп, жалпақ қазақ даласын албастыдай басса да, ішкі діл рухының сақталуында ұлттық салтдәстүріміздің үздіксіз жалғаса сақталуынан екендігін романдар поэтикасы жүйесінен аңғарамыз [7, 193].

Қазіргі қазақ романдары – қазақ сөз өнері мұраларының бұрынғы және кейінгі көркемдік дәстүрінің жалғасы, сонымен бірге әлем өркениетіндегі әдеби үдерісінің бір арнасы. Көркем шығармалардың әдеби үдерісті құрайтын шығармашылық ықпалын, ұлттық тарихтың ақтандақ беттерін қамтыған туындыларды эстетикалық таныммен бағалау, күрделі тағдырлы тарихи тұлғалар мен оқиғаларды әдеби үдерісті талдаудың жаңашыл методологиялық әдіс-тәсілдермен [8] қарастыру – үнемі дамудағы ұлттық сөз өнері мұраларын терең тануға, бағалауға жетелейді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1 Қабдолов З. Сөз өнері: әдебиет теориясының негіздері. – Алматы: Мектеп, 1983. – 368 б.
- 2 Қирабаев С.С. Әдебиетіміздің ақтандақ беттері. – Алматы: Білім, 1995. – 288 б.
- 3 Қонаев Д.А. Өтті дәурен осылай. – Алматы: РГЖИ: «Дәуір», МП «Ынтымақ», 1992. – 446 б.
- 4 Бөкейхан Ә. Таңдамалы. Қазақ және орыс тілдеріндегі ғылыми зерттеулер, еңбектер: монографиялары, мақалалары, сөздері, баяндамалары, өлеңдері, аудармалары, хаттары. – Алматы: Бас редакциясы, 1995. – 479 б.
- 5 Досанов С. Қылбұрау (Ұлы Даланың ұлы қайғысы): Роман. – Алматы: Атамұра, 2003. – 400 б.
- 6 Қазақстан тарихы көне заманнан бүгінге дейін. – Алматы: Дәуір, 1994. – 448 б.
- 7 Айтимов М.К., Каримова Г.С. Қазіргі қазақ романдарындағы ұлттық сипат (Жазушы С.Елубайдың “Ақ боз үй” романтрилогиясы негізінде). «Филология ғылымдары» сериясы, №4 (74). –190 б.
- 8 Методология анализа литературного процесса. – М.: Наука, 1989. – 237 с.

References:

- 1 Kabdolov Z. Soz oneri: Adebiet teoriasynyn negizderi. – Almaty: Mektep, 1983. – 368 b.
- 2 Kirabaev S.S. Adebietimizdin aKtandaK betteri. – Almaty: Bilim, 1995. – 288 b.
- 3 Konaev D.A. Otti dAuren osylai. – Almaty: RGJI: «DAuir», MP «YntymaK», 1992. – 446 b.
- 4 Bokeihan A. Tandamaly. Kazak jAne orys tilderindegi gylymi zertteuler, enbeker: monografialary, maKalalary, sozderi, baiandamalary, olenderi, audarmalary, hattary. – Almaty: Bas redaksiasy, 1995. – 479 b.
- 5 Dosanov S. Kylburau (Uly Dalanyn uly Kaigysy): Roman. – Almaty: Atamura, 2003. – 400 b.
- 6 Kazakstan tarihy kone zamannan buginge deiin. – Almaty: DAuir, 1994. – 448 b.
- 7 Aitimov M.K., Karimova G.S. Kazirgi Kazak romandaryndagy ulattyK sipat (Jazusy S.Elubaidyn “AK boz ui” romantrilogiasy negizinde). «Filologia gylymdary» seriasy, №4 (74). –190 b.
- 8 Metodologia analiza literaturnogo prosesa. – M.: Nauka, 1989. – 237 s.

МРНТИ 18.45.07

<https://doi.org/10.51889/2021-1.1728-7804.33>

Әкімбек А.,¹ Исламбаева З.У.²

^{1,2} Т.Қ.Жүргенов атындағы Қазақ ұлттық өнер академиясы,
Алматы, Қазақстан

“АБАЙ” СПЕКТАКЛІНІҢ ЖАҢА ОҚЫЛЫМЫ
(Қ.Қуанышбаев атындағы мемлекеттік академиялық қазақ музыкалық
драма театрының мысалында)

Аңдатпа

Мақалада авторлар Қ.Қуанышбаев атындағы мемлекеттік академиялық қазақ музыкалық драма театрының репертуарындағы М.Әуезовтің “Абай” трагедиясы бойынша сахналанған спектакльге талдау жасаған. Мұнда Абайдың қазақ қоғамындағы орны мен оның шығармашылығының әрбір буын ұрпақ үшін маңыздылығына назар аударылған. Зерттеушілер тәжірибелі режиссер Әлімбек Оразбековтың сахналық-көркемдік шешімдерін